

Magyarok és Vikingek

a 9–10. századi Kelet-Európában

8

A

magyarok és a vikingek 9–10. századi kelet-európai története kapcsán számos probléma mellett két igen izgalmas kérdést vizsgálhatunk: 1. kapcsolatba kerültek-e a kelet-európai vikingek (azaz a varég-ruszkok) és a magyarok; 2. vannak-e párhuzamosságok, hasonlóságok a két csoport 9–10. századi kelet-európai történetében.

1. A magyar törzsszövetség a 9. században függetlenedett a kazár fennhatóság alól, és vált önálló politikai tényezővé a Fekete-tenger északi partvidékén. A magyarokról ekkoriból származnak az első információk, alapvetően muszlim és bizánci forrásokból; az északi varég-ruszkokról viszont az *Annales Bertiniani* 839. évi adata a legkorábbi.

A skandinávok keleti szláv térségbe érkezésének hagyományát, a három testvér „tengeren túlról hívása” néven ismert történet tartotta fenn. A varég-ruszkok első csoportjai Novgorod/Polock, illetve Rosztov körül éltek. Egy muszlim forrás szerint a „Roszkok országa egy sziget a tengerben”, és feje a *hakan* (kagán). Ez a leírás talán a későbbi Tmutarakany környékével azonosítható. (Az első hadjáratot 866-ban gyaníthatóan egyébként a Tmutarakany környékiek vezették Bizánc ellen.). Ettől azonban különbözött a későbbi Kijev környéki hatalmi központjuk. A három említett

helyen kívül egyébként elképzelhető, hogy még több stratégiai fekvésű vidéken is megvetették lábukat a kelet-európai térségben.

Sok azonban a térséget övező kronológiai bizonytalanság, amit a kevés korabeli forrás, illetve a Kijevi Rusz első krónikája, a *Régmúlt idők elbeszélése* (PVL) 12. század elejéről származó, többnyire ellenőrizhetetlen adatai okoznak.

A vikingeknek a mai Svédország déli részéből származó Kelet-Európában megjelenő csoportjait a bizánci források *rhos* néven említik (például a korai magyarokról megemlékező Bátorbanszületett Konstantin is). A *varang* névvel pedig a bizánci hadsereg viking elemeit illették. A bizánci forrásokból átvett információk nyomán a keleti szláv írásbeliségben ment végbe a *varang* > *varég* nyelvi átalakulás. A *rhos* népnév ugyanabból a szótövből származik, mint a Rurik személynév és a Rusz, ami, a Kijev környékén ekkoriban létrejövő államalakulat neve volt. A szó skandináv eredetű, de etimológiája nem tisztázott. Egyértelmű azonban, hogy mindkét szó skandináv etnikumra vonatkozik, és nem a szlávokat jelöli.

A Levédia/Etelközben létrejött magyar törzsszövetség a kazároktól a szláv népek egy csoportjának adóztatását is átvette, amint arról muszlim források is beszámolnak. A PVL ezzel ellentétben csak a kazároknak fizetett adókról szól, és a magyar-keletiszláv érintkezésnek egy hibás dátumú (898) és igen kései nyomát őrizte meg a magyarok Kijev melletti elvonulásáról.

Azok a szlávok ugyanakkor, akiket a magyarok a kazároktól való függetlenedésük után adóztattak, azonosak lehetnek azokkal a szlávokkal, akiket a PVL kazár adófizetőként említ: ezek az erdős steppe szomszédságában élő szláv törzsek lehetnek. Bátorbanszületett Konstantin császár munkája (*A birodalom kormányzásáról*) a szláv törzsek közül felsorolja a dregovicokat, a szeverjanokat és „egyéb szlávokat”. A PVL szerint Kijev körül a poljanok törzse lakott,

róluk azonban nem tud sem Konstantin császár, sem más forrásunk. A jelenség azzal magyarázható, hogy a lakóhelyük jellegzetessége alapján formálódott szláv törzsneveknek (poljan = sík vidéki, sík vidéken lakó) nincs etnikai tartalma.

Elképzeltető, hogy a Kijev környékén élő poljan törzs a varég-ruszkok és a helybeli szlávok összeolvadása során

Viktor Vasnetsov *A varégek meghívása* című műve (1909)

dett a varég-ruszkok dél felé történő elmozdulásának, később pedig Bizánc elleni támadásainak, valamint a besenyőkkel való hol ellenséges, hol békés, szövetségi viszony kialakulásának és a Kazária elleni katonai akcióknak.

Így bár korábbról nem, de a magyar honfoglalás utáni időből azonban már vannak adataink

Szv-jatoszlav (962–972) neve szláv, de ő maga varég-rusz szülöktől (Igor, Olga) származik.

jött létre, és a 12. századi krónikaíró ezt az elnevezést vetítette vissza a régmúltba.

Adataink tehát arról tanúskodnak, hogy a Kazár Birodalomból kivált magyar törzsszövetség levédiai/etelközi tartózkodása idején köztük és a térségben megjelenő varég-ruszkok között nem alakult ki konfliktus. Ebből arra következtethetünk, hogy a magyar törzsek csak a szláv népséggel találkoztak, őket adóztatták Kijev körül, és ez a szláv népesség még nem lehetett azonos a poljánokkal, mivel ez utóbbi csoport csak később, a szlávok és a varég-ruszkok egymás mellett élése, összeolvadása során alakult ki. A varég Oleg fejedelem a PVL máshol sajnos nem ellenőrizhető adatai szerint 882-ben Novgorodból indult el és foglalta el Kijevet; első támadását pedig 907-ben vezette Bizánc ellen. A magyarokkal való konfliktus hiányából azonban inkább arra gondolhatunk, hogy a PVL bizonytalan adatától eltérően a varég-ruszkok Oleg vezette csoportja csak azt követően jelent meg a Kijev körüli térségben, amikor a magyarok már elhagyták Etelközt, azaz 896 után.

Valójában a magyar törzsszövetség nyugat felé való elmozdulása (azaz a Kárpát-medencébe történő beköltözés) után keletkezhetett olyan hatalmi vákuum, amely teret enge-

Aranyfüggő. Sigtuna, Svédország (The Swedish History Museum©2016)

A Régmúlt
idők elbeszélése,

a Kijevi Rusz első ismert krónikája, a 12. század elején keletkezett kompiláció, azaz más művekből összeszerkesztett mű, amely 14–15. századi kódexekben maradt fenn. A szláv nyelvű szöveget kezdőszavaiból (Poveszty vremennih let) PVL-ként nevezi mindenütt a történeti szakirodalom. Kezdetben Nyesztor-krónika névvel illették, mivel 18. századi felfedezésekor a szövegben említett Nyesztor szerzetest gondolták a mű szerzőjének. Nyesztor szerzőségének bizonytalansága miatt végül ez a megjelölés háttérbe szorult. A krónika olyan középkori keleti szláv nyelven íródott, amely különbözik mindhárom ma ismert keletiszláv nyelvtől, emiatt került be a szóhasználatba az orosz terminus.

Újabban előfordul az ókeletiszláv megjelölés is vele kapcsolatban.

a magyarok és a kijevi varég-rusok közötti kapcsolatról. Például 970-ben a kijevi rusz fejedelem, Szvjatoszlav egy olyan Bizánc-ellenes koalíciót tudott összekovácsolni, amelyben a besenyők és a magyarok is részt vettek.

Az eredmény mégis kedvezőtlenül alakult: Bizánc elsöpörő győzelmét hozta. Ez a bizánci győzelem (Arkadiopolisznál) eredményezte azt, hogy a magyar kalandozások a Balkánon is véget értek. De elképzelhető az is, hogy a vereség hozzájárult a besenyő törzsszövetség (vagy egy része) és a Szvjatoszlav közötti konfliktus kialakulásához is.

Nyikolaj Roerich 1915-ös festménye a hajókat egyik folyóról a másikkra vontató varég-rusokról

Varég hajórekonstrukció
Ukrajnából

Ezüstedény másolata, orientális és viking elemekkel.
Rute, Svédország (The Swedish History Museum©2016)

2. A két csoport közötti első fontos hasonlóság, hogy esetükben az úgynevezett „kalandozó” hadjárataikról adnak hírt elsőként a források. A varég-rusok is épp olyan zsákmányszerző hadjáratokat folytattak, mint a magyar törzsszövetség, csak erre nem szokták alkalmazni a „kalandozás” elnevezést. Különbséget igazából a két csoport mobilitását biztosító eszközökben látunk. A steppe lovas nomádjaival, így a magyarokkal ellentétben, akik alapvetően lóháton támadták meg kiszemelt célpontjaikat, a Skandináviából érkező varég-rusok hajókkal közlekedtek, és a folyókon, illetve a tengerpart mentén hajóva érték el Konstantinápolyt. A „kalandozó” hadjáratok gazdasági „hiánypótló” szerepe mindkét esetben tetten érhető. A zsákmányszerzés metodikája is hasonló: a béke megvásárlása, fogolykereskedelem, luxuscikkek iránti igény. A varég-rusok a zsákmányszerzés mellett azonban kereskedelmi megállapodásokat is kötöttek Bizánccal (így 907-ben, 912-ben és 944-ben).

A PVL által megőrzött kereskedelmi megállapodások hitelét erősíti, hogy később Bizánc az itáliai kereskedőkkel is hasonlóra törekedett. Legfeljebb

Az
Annales
Bertiniani a mai Franciaország területén található Saint-Omerben található Szent Bertin-ápátság egykori évkönyve, a Karoling-kori Frank Birodalom kiemelkedő forrása.

Részlet a *Manassész-krónikából* (egy jelenet Szvjatoszláv bulgáriai hadjárataiból)

Oleg az első történeti személy a PVL-ben. Nevének skandináv eredete (*Helgi* > *Oleg*) és Novgorod környéki szerepe egyértelműen a varég-rusz voltára utal.

A *Radziwill-krónika* egy lapja, alul a Kijev alatt elvonuló magyarok ábrázolásával

a konkrét évszámokkal kapcsolatban fogalmazódhatnak meg kétségek. A varég-ruszkok erdei javakkal (méz, viasz, prémek), a magyarok viszont lovakkal és a zsákmányból származó ezüsttel (lásd a PVL adatát) kapcsolódtak be a távolsági kereskedelemben. Kijev és Novgorod a kelet-európai térségben jelentős kereskedelmi centrummá vált, a Kárpát-medencében ilyen központ már nem alakult ki, a közelben Prága és az Al-Duna menti bizánci települések töltötték be ezt a szerepet.

A zsákmányszerző hadjáratok lezárulása a magyarok esetében a szállásváltás, azaz a Kárpát-medencébe történő beköltözés utáni vereségekhez köthető (933-ban Merseburg, 955-ban Augsburg, 970-ben Arkadiopolisz), a varég-ruszkok esetében a Bizánc elleni támadások végpontját a kereszténység felvételével (988-ban) húzhatjuk meg. A zsákmányszerző hadjáratok egyik mozgatórugója a varég-ruszkoknál a társadalmi differenciálódást jelző uralkodói kíséret volt, amelynek heterogén összetételéről a Kijevi Rusz esetében a PVL-ből is számos in-

formációval rendelkezünk: a Bizánccal kötött kereskedelmi megállapodásban például felsorolják a kísérettagok nevét is. A magyar fejedelmek kíséretének etnikai összetételét azonban egyáltalán nem ismerjük. A két hadszervezet különbözősége szembeötlő: a magyarok a steppei hagyomány szerint kiterjedt segédnépi hálózattal rendelkeztek, ilyen a varégoknak nem volt, noha egyes steppei csoportok átmeneti alárendelése erre való törekvésként is felfogható.

A Kijevet elfoglaló varég-ruszkok – hasonlóan a magyarokhoz – visszaszorították a kazár adóztatást, és számos alkalommal konfliktusba keveredtek a besenyőkkel is. Bíborbanszületett Konstantin a besenyők és a ruszkok viszonyát így jellemzi: a besenyők zsákmányt szereznek a ruszkok országából, de a ruszkok néha megvásárolják a békét állatokkal. Amikor a besenyők a bizánciakkal szövetségben állnak és harcolnak a ruszokkal, sok rabszolgát hurcolnak el tőlük. A kijevi Szvjatoszlav fejedelem volt az, aki végül a varég-ruszkok (és a hozzájuk kötődő szlávok), a besenyők, valamint a kazárok közötti hatalmi versengésben a saját javára tudta billenteni a mérleg nyelvét, és a besenyőkkel szövetkezve 965-ben végül legyőzte Kazáriát.

Tehát két fontos folyamat, a magyar törzsszövetség 830/850 körüli kiválása a Kazár Birodalomból, valamint a varég-ruszkok 9. század második felében megindult kelet-európai térnyerése indította el azt a hatalmi átrendeződést, amely 965-ben végül Kazária megszűnését és egy új közép- és kelet-európai hatalmi struktúra kialakulását eredményezte, melyben fontos szerepet kapott a kereszténnyé lett Magyar Királyság, illetve a viking ősöket magának tudható, de ugyancsak kereszténnyé lett Kijevi Rusz is.

Kelet-Európa a 10. században

